

Dr. sc. Hazema Ništović

PRETHODNA ISPITIVANJA FONETSKO-FONOLOŠKIH KOMPETENCIJA DJECE PRED POLAZAK U ŠKOLU

Sažetak

Prethodna ispitivanja organiziraju se pri upisu djece u školu, a s ciljem utvrđivanja stepena fonetsko-fonoloških i drugih kompetencija u predslovnoj fazi. Ukoliko se prethodna ispitivanja ne urade tokom upisa djece u prvi razred, to bi trebalo uraditi prije pripremnog perioda za učenje čitanja i pisanja. U radu će biti govora o artikulaciji glasova i o mogućim nekorektnostima koje se pojavljuju u predslovnoj fazi. Proces usvajanja artikulacije glasova je individualan pa neka djeca do polaska u školu ne usvoje pravilan izgovor svih glasova zbog lošeg jezičkog odgoja u porodici.

Ključne riječi: fonetsko-fonološke kompetencije, razvijenost govora, predslovna faza

PRELIMINARY TESTS PHONETIC-PHONOLOGICAL COMPETENCE OF CHILDREN BEFORE STARTING SCHOOL

Summary

Preliminary tests are organized in enrollment of children in school, with the aim of determining the degree of phonetic, phonological and other competencies in phase before letters. If previous tests are not done during the enrollment of children in first grade, it should be done before the preparatory period for learning to read and write. This project will discuss the articulation of votes and possible impropriety that appear in phase before letters. The process of adoption of articulation voices is individual and some children to start school do not adopt the proper pronunciation of all votes due to bad language education in the family.

Key words: *phoneti - phonological competence, speech development, phase before letters*

Prethodna ispitivanja

Cilj prethodnih ispitivanja je utvrđivanje fonetsko-fonoloških i drugih jezičkih nekorektnosti koje se mogu otkloniti uz veću angažiranost učitelja i za koje je potrebna pomoć stručnjaka (logopeda, psihologa, lingvista i drugih).

Za način ispitivanja govorne razvijenosti pogodne su govorne igre u okviru kojih možemo dobiti značajne podatke o govornim kompetencijama svakog djeteta.

Najpogodnije je osluškivati govor djece za vrijeme izvođenja raznih igara na otvorenom prostoru jer djeca slobodnije govore u igri s vršnjacima, nego u razgovoru sa odraslim osobama.

O govornoj kompetenciji djece možemo dobiti značajne podatke ako podstičemo govorno komuniciranje koje organiziramo tokom prethodnih ispitivanja. Ukoliko se to ispitivanje nije obavilo pri upisu djece u školu i ukoliko je cio posao ostavljen učitelju, onda je neophodno da se sastavi plan i program ispitivanja i da se taj značajan posao obavi na početku školske godine. Učitelj treba da zna šta prati kod djece ovog uzrasta, a praćenje treba da bude osmišljeno i protkano upotrebom adekvatnih metoda i postupaka rada. Podatke koji se dobiju tokom ispitivanja trebalo bi unositi u adekvatne obrasce, ili u specijalne dnevnike pripremljene za ove namjene.

Prilikom prethodnih ispitivanja potrebno je postupati s mnogo takta i obazrivosti kako se djeca koja dolaze u školu sa skromnijim govornim kompetencijama ne bi osjetila manje vrijednim. Roditelje je, također, neophodno upoznati s ciljem ispitivanja.

U nastavnoj praksi *prethodna ispitivanja* zavise od socijalne sredine, od odgojno-obrazovne institucije, od kompetentnosti tima koji vrši ispitivanje i od ozbiljnosti kojom se pristupa ovom poslu. U svom priručniku¹ za prvi razred osnovne škole Edo Vajnaht navodi neke podatke koje bi trebalo prikupiti i sa kojima bi nastavnik morao biti upoznat prije početka rada na čitanju i pisanju.

Veoma je važno da se utvrdi predškolski razvoj djeteta, njegove socijalne i porodične prilike te da se nastavnik upozna sa

¹ Edo Vajnaht: *Naš put*, Priručnik za nastavu hrvatskosrpskog jezika u prvom razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 1971.

eventualnim nedostacima kao što su slabovidnost, problemi sa sluhom i govorni nedostaci.

U strukturu prethodnih ispitivanja neophodno je uključiti ispitivanja govornog inventara djeteta, osnovnih znanja iz neposredne životne sredine i inteligencije djeteta.

Vrste prethodnih ispitivanja

Dr. Ivan Furlan je zadatke za prethodna ispitivanja razvrstao po težini u devet grupa:

- poznavanje velikih štampanih slova;
- poznavanje malih štampanih slova;
- pisanje i reprodukovanje velikih štampanih slova;
- čitanje jednostavnih riječi i rečenica štampanih velikim slovima;
- čitanje jednostavnih riječi i rečenica štampanih malim slovima;
- pisanje riječi i rečenica velikim štampanim slovima;
- prepoznavanje pisanih slova;
- pisanje pisanih slova;
- pisanje riječi i rečenica pisanim slovima.²

Profesor Miroljub Vučković kaže: "... pored opštih podataka (intelektualna zrelost učenika, ispravnost vida i sluha, levorukost, umešnost u rukovanju osnovnim školskim priborom i dr.), *prethodna ispitivanja* otkrivaju specifične sposobnosti početnika, što će pomoći da se uspešno organizuje nastava maternjeg jezika u ovom razredu u celini, a posebno nastava *čitanja i pisanja*. To su:

- slobodno govorno komuniciranje;
- reprodukovanje kraćeg sadržaja;
- nedostaci u govoru;
- poznavanje slova;
- čitanje;
- pisanje".³

² Dr. Ivan Furlan: *Početak osnovnog školovanja*, Školska knjiga, Zagreb, 1968, str. 64.

³ Prof. dr Miroljub Vučković: *Metodika nastave srpskohrvatskog jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988, str. 24.

Artikulacija predškolske djece

I nastavna teorija i nastavna praksa tokom ispitivanja vode računa o kvantitetu, odnosno o broju glasova koje dijete zna izgovoriti ili napisati, a samo ponegdje se tokom ispitivanja vodi računa o kvalitetu izgovornih glasova, o artikulaciji i diskriminaciji izgovorenih glasova. Pod artikulacijom se podrazumijeva čist i jasan izgovor svih glasova u izgovorenim riječima. Pravilan rad govornih organa rezultira pravilnim izgovorom glasova. Na pravilan izgovor glasova utječe i pravilno disanje. Obrazovanje glasa podrazumijeva odvikavanje od nepravilnog izgovora glasova. Nepravilna artikulacija glasa **r** dešava se u grlu, a ne u ustima. Često se ne razlikuju glasovi **ć** i **č**; **dž** i **đ**. Ponekad djeca mlađeg uzrasta umjesto glasa **s** upotrebljavaju glas **š** i tada nastupa *šuškanje* u govoru. Nepravilno izgovaranje zubnih suglasnika dovodi do *vrskanja* u govoru. Ako se samoglasnici nepravilno artikuliraju, onda se pojavljuje *piskavo-kreštav izgovor*. Kad vazduh iz pluća ide kroz nos, a ne kroz usta, imamo tada *nazaliziranu artikulaciju*. Ova pojava je uzrokovana nepravilnim disanjem. *Tepanje* se, također, ubraja u *artikulacine poremećaje* koje je potrebno identificirati, a zatim suzbijati još u predsllovnoj fazi. Ne bi trebalo dozvoliti da se tepanje produžava u školskoj nastavi. U školi bi trebalo suzbijati i naviku umetanja poštapalica (*ovaj, onaj, je li ...*) kao i zamjenjivanje jasnih suglasnika sa muklim suglasnicima. Važno je voditi računa o dijalekatskim odstupanjima u boji tona. Dikcija je pravilno i lijepo izgovaranje riječi s ciljem razumijevanja onoga što se čita ili saopćava naglas. Dikcija je u tijesnoj vezi sa artikulacijom. Kvalitetna dikcija ogleda se u jasnom izgovoru, u boji pojedinih riječi, u pravilnom naglašavanju i pauziranju. Jasan izgovor riječi u tijesnoj je vezi sa artikulacijom. Jasnost se ogleda u razgovijetnom i tačnom izgovoru svakog glasa u riječi, ni jedan glas ne smije biti izostavljen ili netačno i nejasno izgovoren. Boja glasa je značajna za lijepo i razgovijetno čitanje. Naglašavanje pri govoru i čitanju posmatra se sa gramatičkog, logičkog i psihološkog aspekta. Gramatičko naglašavanje u procesu čitanja ogleda se u pravilnom akcentiranju slogova u riječima. Svako nepravilno akcentiranje slogova otežava razumijevanje riječi, a ponekad utječe i na značenje riječi. Logičko naglašavanje riječi u rečenicama ili u rečeničkom nizu olakšava razumijevanje cijele rečenice. Psihološko naglašavanje utječe na izražavanje osjećanja koja se vezuju za isticanje riječi.

Psihološko naglašavanje razlikuje se od gramatičkog i logičkog naglašavanja. Gramatičko naglašavanje usmjereno je na naglašavanje sloga u riječima, logičkim naglašavanjem ističe se smisao rečenice, dok je psihološko naglašavanje usmjereno na isticanje osjećanja. Psihološko naglašavanje daje rečenici blagost i toplinu, ali i ljutnju, bijes, prezir, gnjev i druga osjećanja.

Kratke stanke(pauze) imaju značajnu ulogu u govoru i čitanju, jer bez pravilnog zastoja, pravilnog pauziranja nema ni kvalitetnog usmenog izražavanja. Pauze mogu biti gramatičke prirode koje su obilježene znacima interpunkcije, logičke pauze su pauze stavova, a psihološke pauze su vezane za efekat. Gramatičke pauze omogućavaju pravilno i tečno izražavanje te određuju odnos prema riječima i rečenicama. Ukoliko je rečenica upitna i uzvična, onda na kraju nje je potrebno zastati koliko zastajemo i kod tačke. Uzvična rečenica zahtijeva da se izgovori posebnim tonom koji se završava snažno, kod izjavne rečenice, tamo gdje se stavlja tačka, glas se spušta, a kod zareza glas se blago podiže. Logičke pauze ili pauze stavova obično se upotrebljavaju iza većih cjelina koje nisu vezane za sljedeći stav. Logička pauza obično duže traje od one pauze koja se pravi iza tačke.

Ukoliko želimo da ovo ispitivanje bude detaljno i precizno te da se dođe do značajnih podataka o artikulaciji i diskriminaciji glasova, onda je neophodno planirati da se u tim za ispitivanje uključe: logoped, lingvista psiholog i drugi stručnjaci koji se bave govorom te koji će utvrditi sve specifičnosti u izgovoru glasova svakog djeteta pojedinačno.

Pod *diskriminacijom* podrazumijevamo akustičko razlikovanje i zapažanje glasova. Cilj ovog ispitivanja je, između ostalog, da se utvrdi koje glasove djeca ne diskriminiraju, odnosno koje glasove pogrešno čuju, kako bismo na osnovu dobivenih rezultata mogli planirati adekvatne vježbe diskriminacije.

U timu za ispitivanje diskriminacije glasova ispitivači u stručnom timu moraju i sami imati pravilnu artikulaciju i dikciju.

Dok ispitivač govori, dijete sluša i izvršava zadatke koje ispitivač postavi. Pri sastavljanju parova riječi za diskriminaciju glasova ispitivač mora voditi računa da su djetetu jasna značenja parova riječi.

Tim koji učestvuje u ispitivanju artikulacije glasova mora obratiti pažnju na sljedeće pojave:

ispuštanje glasova (navesti tačno koje glasove dijete najčešće ispušta);

umekšavanje glasova;

zamjenjivanje glasove (navesti koje glasove kojim zamjenjuje);

ispuštanje dijelova riječi;

premještanje položaja glasova (koje glasove premješta);

dodavanje glasova (koje glasove dodaje);

spajanje glasova (koje glasove najčešće spaja);

bezglasnost (šapatom izgovara glasove);

pojačana zvučnost glasova;

produžen izgovor glasova.

Kada se kod djeteta identificira artikulaciona nekorektnost, onda se podaci unose u indeks artikulacije glasova, uz obavezno utvrđivanje nekorektnosti pozicije glasa u strukturi riječi.

Radi bolje preglednosti podataka koje dobijemo, svakom učeniku je potrebno napraviti *indeks artikulacije glasova* i to za svaku artikulacionu grupu.

Na osnovu ovakvih prethodnih ispitivanja možemo otkriti brojne artikulacione specifičnosti koje će nam pomoći pri pravilnom planiranju gradiva i diferenciranom pristupu svakom učeniku. Sumiranjem zbirnih rezultata dobit ćemo diferencijalnu gramatiku artikulacionih grešaka, ne samo toga odjeljenja nego i šireg školskog područja.

Fonetsko-fonološka odstupanja u artikulaciji

Na osnovu dugogodišnjeg praćenja artikulacionih grešaka učenika prvog razreda, uzrasta od 5 do 6 godina, te na osnovu organiziranog ciljanog praćenja artikulacionih specifičnosti učenika, koji su uključeni u sistem devetogodišnjeg obrazovanja i odgoja, uočili smo brojne artikulacione nekorektnosti.

Pri izgovoru nekih riječi dolazi do gubljenja jednog od dva istovjetna sloga, odnosno sažimanje dva susjedna jednaka sloga u jedan (*zubobolja* u *zubolja*; *kokoška* u *koška*; *tankokožac* u *tankožac* ...)

Metateza (grč. metathesis: premještanje) je artikulaciona pojava koja se ispoljava u uzajamnom premještanju glasova ili slogova u jednoj riječi. U razvoju našeg jezika, kao i drugih slavenskih jezika, poznata je *metateza likvida*, tj. premještanje suglasnika **r** i **l** u grupama

er, or, el, ol + suglasnik (*golva – glava; berza – breza*). *Metateza* je živi fonetski proces i danas. Posebno je aktivna kod djece uzrasta od četiri do pet godina (*vse* umjesto *sve*, *gor* umjesto *rog*, *randžarasti* umjesto *narandžasti*, *vočanik* umjesto *novčanik*, *džeterdent* umjesto *deterždent* ...)

Desonarizacija je obezvučavanje glasova (*koza – kosa; zora – sora* ...). *Adicija* je artikulaciona greška koja se ogleda u dodavanju glasova, a često se javlja kod brzoplete djece (*prevrne – perevrne; dođe – deođe*). Postoji niz drugih grešaka koje najčešće čine greške asimilacije i disimilacije, a svrstavaju se u *perceptivne zabune*, greške u zapažanju koje nastaju zbog teškoća u obradi senzornih obavijesti, a najčešće su posljedica nedovoljne govorne vještine.

Ako dijete posmatra slova izdvojena iz govornog lanca, ne može uspostaviti kontrolni mehanizam koji mu omogućava provjeravanje informacije. Djetetu, ponekad, nije dovoljan samo glasovni lanac za pravilno diskriminiranje riječi, nego mu je potreban i govorni lanac da bi sa sigurnošću diskriminiralo slova (*bod – pod; para – bara*). Tek smještanjem riječi u adekvatnu smisaonu rečenicu, otkrit ćemo njihovo pravo značenje i sa sigurnošću diskriminirati slova. Kod djece između pet i šest godina prisutno je i udvajanje glasova ili *diftongizam*, kao i skraćivanje glasova. U sredinama u kojima se ne vodi puno računa o jezičkoj korektnosti prisutno je hijatno **j** (*bio – bijo; vidio – vidijo; radio – radijo*). Za ovaj uzrast karakteristična je i nedefinirana *distorzija*, oštećenje nekog glasa pri izgovoru, te *afonija* – šaputav glas ili bezglasnost i *distonija* – poremećaj tonske visine, govorne glasovne visine ili boje glasa.

Neki jezički sadržaji uče se prema sistemu jezičkog gradiva, a neki nesistemske, prema didaktičkim načelima. Nesistemske učenje fonetike i fonologije počinje još u ranom periodu utvrđivanja izgovora na koje učenici nisu obraćali pažnju u svom zavičajnom govoru. Upoznavanje sa tipom *fonoloških grešaka* neophodno je početi još u fazi priprema za *učenje čitanja i pisanja*.

Poremećaji artikulacije u razvoju dječijeg govora

Govor je dominantno sredstvo ljudske komunikacije. On je sistem znakova i pravila primjene, ali govor uvijek prate i ekstralingvistički elementi o kojima se mora voditi računa. Dijete od 6 do 7 godina nalazi se u fazi normalnog govora sa relativno

upotpunjenim artikulacionim razvojem. Međutim, i u ovoj fazi često se susreću poremećaji artikulacije koji se svrstavaju u grupu poremećaja sa jedinstvenom nominacijom *dislalije*. Ovi poremećaji ispoljavaju se u nepravilnom izgovoru pojedinih glasova. Oni se dijele u sljedeće grupe:

-*omisija* – poremećaj koji se ispoljava u nemogućnosti izgovora nekog glasa.

-*supstitucija* – poremećaj koji se ispoljava zamjenom glasova. U okviru ovih poremećaja najčešće se zamjenjuje glas l glasom v ili j.

-*distorzija* – predstavlja artikulaciono-akustička odstupanja od standardnih izgovornih normi i *distorzija* se najčešće ispoljava u umekšanom izgovoru pojedinih glasova.

Na osnovu pojedinačnih istraživanja *dislalije*⁴ utvrđeno je da se kod šestogodišnjaka procentualno najčešće susreće *distorzija*, a *omisije* su rjeđe. Od svih govorno-jezičkih poremećaja *dislalije* su najzastupljenije i čine preko 50% poremećaja u ovoj kategoriji. Glasovi koji se smatraju kritičnim iz grupe su frikativa (*s, z, š, ž*) i afrikata (*c, č, ć, đ, dž*) te laterala i aplikoalveolarni vibrant *r*.

Često se postavlja pitanje zašto su baš ovi glasovi podložni oštećenjima.

Ahmed Kontić navodi da ovi glasovi spadaju u glasove sa izrazito širim spektrom u višem frekventnom području te zbog akustičke sličnosti teže ih je slušno diskriminirati jer zahtijevaju precizne pokrete jezika i artikulacione muskulature za korektan izgovor.⁵

Često se pokušava dati okvirni odgovor na uzroke nastanka *dislalije*. Ti uzroci najčešće se traže u lošem govornom uzoru, u zapuštenom govoru, te u zaostajanju u intelektualnom razvoju. Postoje i anatomske razlozi koji se ogledaju u raznim odstupanjima vezanim za građu artikulatora, tu, prije svega, spadaju i gubici sluha.

Od psiholoških razloga nastanka *dislalija* najčešća je *logofobija*.⁶

⁴ Ahmet Kontić: *Poremećaj artikulacije i logopedski tretman*, Didaktički putokazi, 35/XI, str. 71.

⁵ Isto, str. 71.

⁶ Za utvrđivanje stepena poremećaja artikulacije najčešće se koristi tropozicioni trijažni artikulacioni test (TAT – Vuletić, 1990). Na osnovu ovog testa amisija glasova *s* i *z* ekvivalentna je 7% oštećenju artikulacije. Supstitucija ova dva glasa iznosi 4,8% od ukupnog oštećenja artikulacije, a *distorzija* ovih glasova 2,4%. Ahmet Kontić: *Poremećaji artikulacije i logopedski tretman*, Didaktički putokazi 35/XI, str. 72.

Ukoliko želimo da ispitivanje bude detaljno i precizno te da se ispitivanjem dođe do značajnih podataka o artikulaciji, trebalo bi studiozno planirati ispitivanje. Vuk Milatović i Anastasija Ivković u svom *Metodičkom priručniku* daju primjer ispitivanja ploziva.

“Nastavnik će pokazati sliku, učenik će reći što ona predstavlja; nastavnik može samo da izgovori reč *pismo* pažljivo i jasno, a učenik da je čuje i da je ponovi. Ukoliko smatra da je učenik pravilno izgovorio glas *p* na početku riječi u tabelu će upisati + (pozitivan). Ako utvrdi da artikulacija ovog glasa nije pravilna, da se mora jošježbati, upisaće znak – (negativan). Treba obavezno proveriti izgovor ovog, a i glasova u svim ostalim grupama prema tabeli u sva tri položaja u rečima (na početku, na kraju i u sredini reči: *pismo*, *top*, *kapa*).

U nastavnoj praksi je zapaženo da poneki učenik veoma pravilno izgovara glas u pojedinim položajima u reči, a nepravilno u drugom položaju”.⁷

Razvoj artikulacije glasova je individualan. Neka djeca do polaska u školu ne izgovaraju sve glasove korektno zbog lošeg jezičkog odgoja u porodici. Tokom razgovora sa djecom potrebno je bilježiti se sve ono što dijete kaže. Pri tome vodimo računa o govornoj situaciji koja nam je poslužila kao govorni podsticaj: o emocionalnom stanju djeteta, o igrovnom materijalu koji smo upotrebljavali tokom ispitivanja i drugim okolnostima. Za ispitivanja fonetsko-fonološkog statusa pogodne su ilustracije koje pokazujemo djetetu, a on imenuje šta sve vidi na njima.

Rezultati ispitivanja akustičko-artikulacione razvijenosti govora

Tokom ispitivanja akustičko-artikulacione razvijenosti možemo doći do podataka o aktivnom i pasivnom dječijem rječniku o prisustvu, ili odsustvu sinonimske leksike, te o drugim podacima kao što je upotreba nestandardiziranih izraza (lokalizmi i provincijalizmi). Sva ova zapažanja značajna su za planiranje njegovanja kulture izražavanja.⁸

⁷ Vuk Milatović – Anastasije Ivković: *Metodički priručnik uz Bukvar i nastavne listove*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, 1990. str. 5-10.

⁸ Miroljub Vučković: *Metodika nastave srpskohrvatskog jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988, str. 25.

Akustičko-artikulacione sposobnosti često uvjetuju govornu djelatnost i u njoj se odražavaju. Postoji ponekad opasnost da nejezičke varijable koje prate govornu djelatnost zamaskiraju akustičko-artikulacionu kompetentnost djece. Međutim, posmatranje dječijeg govora ima prednosti u ovakvim okolnostima kada je jezičko znanje nedovoljno izgrađeno pa na osnovu neposredne analize dječijeg govora možemo potražiti one jezičke pojave koje su za nas, u datom momentu, interesantne, s obzirom na izabrani kriterij.

Tokom utvrđivanja jezičkih kompetencija potrebno je obratiti pažnju na nejezičke, psiholingvističke i sociolingvističke varijable koje utječu na govorno komuniciranje. U svojoj studiji Olga Gramuš ističe: "Mnoge situacije imaju ograničene vrijednosti zato što se o jezičkim sposobnostima deteta zaključivalo na osnovu prisutnog uzorka govornog ponašanja i što se nije vodilo računa o socijalnoj situaciji kao faktoru saopštavanja. Potreban je brižljivo odabran vremenski i situacijski uzorak, te kontrola i ujednačenost uslova ako želimo doći do valjanih podataka o govornoj, odnosno jezičkoj kompetenciji".⁹

Pri ispitivanju razvijenosti dječijeg fonetsko-fonološkog nivoa nije dovoljno samo poći od pretpostavke da je eksperimentalna situacija standardizirana time što je pokrivena izjednačenim uputstvima, tabelama i saopćenjima za svakog ispitanika. Na ovaj način mi kontroliramo samo površinsku situaciju, a van kontrolnog domašaja nam ostaje subjektivna interpretacija, odnosno ono područje koje se definira kao uvjetovanost jezičkih pojava od socijalnog konteksta i subjektivnog poimanja socijalnog konteksta u svijesti ispitanika.

Za ispitivanje govorne razvijenosti djece u predslovnoj fazi nije dovoljno samo sagledati opseg, obim dječije rečenice, nego je potrebno sagledati i njenu korektnost s aspekta deklinacije, konjugacije i kongruencije.

Kada je riječ o ispitivanju fonetsko-fonološke strukture, onda uzimamo u obzir samo neke elemente jezičke strukture bez kojih bi jezički sistem bio okrnjen i ne bi funkcionirao kao sistem. Zato se svi nivoi jezičke strukture u početnoj fazi uče lingvistički nesistemske, ali metodički sistemske.

⁹ Olga Gramuš: *Neki metodološki problemi proučavanja dječijeg govora*, Institut za pedagoška istraživanja, Zbornik 8, Beograd, 1975, str. 253.

U *prethodnim ispitivanjima* mi utvrđujemo odstupanje dječijeg govora od utvrđene književnojezičke norme.

Ne zanemarujući lingvističke kriterije vješt metodičar (ispitivač) će uvijek imati na umu didaktičke razloge utvrđivanja razvijenosti fonetsko-fonoloških kompetencija koje prethode fazi čitanja i pisanja. Poslije utvrđivanja stepena glasovnih korektnosti, metodičar će nestandardne pojave kvantificirati na važne, za fazu učenja *čitanja i pisanja* i manje važne, za ovaj nivo učenja, te na taj način pripreme za ovu fazu učiniti funkcionalnim.

Tokom ispitivanja izgovornih kompetencija djeteta ispitivač ne smije usmjeriti pažnju isključivo na značenje riječi u rečenici, jer rečenica nije zbir izoliranih značenja riječi, već su značenja u rečeničkoj strukturi uvjetovana korektnošću fonetsko-fonološkog sistema.

Značaj nastavne prakse u ispitivanjima razvoja govora

Prethodnim ispitivanjima razvoja glasovnih kompetencija ne pridaje se veliki značaj u nastavnoj praksi. Ovo ispitivanje se radi površno i selektivno, ispitivanje jezičke kompetencije, u većini škola, obavljaju isključivo pedagozi, a podatke niko od njih ne proslijedi nastavniku, nego ih čuva u svojoj dokumentaciji.

Mnoge fonetsko-fonološke nekorektnosti svrstavamo u razvojnu fazu govora, ali ima i onih koje pripadaju ozbiljnim govornim nedostacima i za čije je otklanjanje i ublažavanje potreban dugotrajan i sistematski rad.

Tokom ispitivanja jezičkog statusa djece trebalo bi ispitati govorne greške, poremećaje i nedostake. Uočavanje govornih poremećaja na vrijeme pomaže nastavniku da još u fazi planiranja gradiva predvidi određene mjere za otklanjanje poremećaja i planiranje uključivanja određenih stručnjaka za njihovo otklanjanje.

S obzirom da se granica polaska učenika u prvi razred pomjerila na uzrast od 5,5 do 6 godina, onda se kod djece ovog uzrasta mogu pojaviti govorne greške koje imaju karakter razvojne pojave i bitno se razlikuju od govornog poremećaja, a i njihovo otklanjanje je različito. “Veliki je značaj planiranja prethodnih ispitivanja s ciljem blagovremenog prepoznavanja govornih grešaka i poremećaja, te sistemskog otklanjanja njihovih manifestacija i uzroka”.¹⁰

¹⁰ Radomir Matić: *Metodika razvoja govora kod dece*, Beograd, 1986, str. 277.

Najviše govornih grešaka uočavamo kod djece prvog razreda osnovne škole, a govornih poremećaja kod djece starije uzrasne dobi. Tokom ispitivanja zaostajanja u govoru, posebnu pažnju bi trebalo pokloniti artikulaciji koja ima najveći procenat javljanja grešaka u ovom periodu. Pri ispitivanju izgovora glasova, posebnu pažnju bi trebalo obratiti na izgovor afrikata i to u sve tri pozicije (inicijalnoj, medijalnoj i finalnoj).

Govorni poremećaji se ogledaju i u fonaciji. Oni se javljaju u obliku disfonije ili afonije, mogu biti organski ili funkcionalni poremećaji.

Pri ispitivanju raznih “oblika manifestacije zaostajanja u govoru”,¹¹ značajno je uočiti pojave koje se javljaju u obliku poremećaja ritma i tempa govora. Najizraženiji poremećaji ovog tipa su *mucanje* i *zamuckivanje*. Ove pojave su posebno izražene u šestoj godini života, u periodu kada djeca, u prvom razredu, počinju učiti čitanje i pisanje, pa je potrebno planirati diferencirani pristup učenicima koji imaju određene nedostatke.

Pri ispitivanju zaostajanja u govoru trebalo bi obratiti pažnju na *agramatizam*. To je nepravilan govor koji se javlja kao posljedica utjecaja sredine na govor djeteta. Nešto složeniji govorni poremećaji ovog tipa, koji se kvalifikuju kao patološke pojave, su *paragramatizam* i *dizgramatizam*.

Klasifikacija govornih poremećaja

Pri utvrđivanju govornih poremećaja u djece potrebno je izvršiti i njihovu klasifikaciju. Neki autori sve govorne poremećaje dijele na fiziološke i psihološke.¹² Drugi autori tvrde da prilikom otkrivanja govornih poremećaja treba voditi računa o “njihovim uzrocima koji mogu biti: *organske prirode* (gotsko nepce, vučije ždrijelo, zečija usna, isturena vilica, deformacija zubi, oboljenje nosa, poremećaji sluha, oboljenje centra u mozgu što izaziva afaziju), *funkcionalne prirode* (mucanje sa pratećim pojavama, govorni blok, mutizam, brzopletost, spor govor, agramatizam, neke vrste tepanja), *organsko-funkcionalne* (tepanje, brbljivost, šušketanje, disfonija, afonija...).¹³

¹¹ Isto, str. 278.

¹² Milorad Vučković: *Metodika nastave srpskohrvatskog jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988, str. 50.

¹³ Radomir Matić: *Metodika razvoja govora dece do polaska u školu*, Beograd 1986, str. 278.

Najčešći govorni poremećaj kod učenika prvog razreda devetogodišnje škole je *tepanje*. Ono se ogleda u nepravilnom izgovoru pojedinih glasova, izostavljanju nekih glasova i zamjeni određenih glasova drugim glasovima. Ova govorna pojava fiziološkog je karaktera, a može biti i posljedica pogrešnog govornog odgoja u porodici.

Unjkanje se ispoljava u nepravilnoj artikulaciji pojedinih glasova, ili u izgovoru pojedinih glasova kroz nas. Poremećaji su, uglavnom, organske prirode, ali se mogu pojaviti i kao oponašanje nekih osoba iz bliže okoline.

Brzopletost u toku govora posljedica je nepotpune sinhronizacije procesa mišljenja i govora. Usljed brzog govora javlja se nepravilan izgovor nekih glasova, ali i ispuštanje glasova i slogova u komunikaciji.

Mucanje se ogleda u govornim zastojima, prekidima i ponavljanjima. Ovaj poremećaj je psihološke prirode, on je, uglavnom, prouzrokovan strahom od govornog kontakta sa drugom osobom.

Agramatizam se ispoljava u upotrebi nestandardnih jezičkih formi. Agramatizam najčešće nastaje kao posljedica lošeg govornog obrazovanja i utjecaja sredine u kojoj se dijete kreće.

U okviru *prethodnih ispitivanja* ne može se precizno utvrditi prisustvo ili odsustvo *aleksije* i *dizleksije* jer se ovaj poremećaj, uglavnom, pojavljuje u obliku neraspознаvanja slova, njihovog nepovezivanja, zamjena slova i čitanja u suprotnom pravcu. Ukoliko se radi o težim poremećajima ovog tipa i ukoliko učenici nisu u stanju da savladaju čitanje, onda se upućuju u škole za obrazovanje djece s posebnim programom za ove učenike.

Agrafija i *dizgrafija* su poremećaji u pisanju, oni se javljaju u pisanom izražavanju kao što se *aleksija* i *dizleksija* javljaju u čitanju. Ovi poremećaji se ne mogu pouzdano utvrditi u fazi prethodnih ispitivanja s obzirom da učenici nisu savladali slova. Indicije agrafije i dizgrafije mogu se tražiti u govornim nedostacima, izostavljanju glasova, zamjeni slogova i riječi, te tepanju, unjkanju i brzopletosti. Većina ovih poremećaja bi se odražavala i na pisanje u procesu ustrojavanja slova. Za otklanjanje ovih poremećaja potrebna je pomoć logopeda. U izrazito lakšim slučajevima, uz primjene specijalnih metoda rada, te izradu posebnog programa za ovakve učenike mogu se ublažiti ove pojave. Ukoliko se učitelj odluči za inkluziju, mora biti

spreman da uloži puno strpljenja kako bi pridobio povjerenje takvog učenika, te da uspostavi čvrstu vezu sa porodicom. Sve uočene greške, poremećaje i nedostatke učitelj bilježi u posebnu tabelu. Tabele treba da se nađu u programskim dokumentima podrške.

Zaključak

Podatke koje dobijemo ispitivanjem govornog statusa djece možemo iskoristiti u različite obrazovne svrhe. Ovi podaci mogu nastavniku poslužiti tokom planiranja i programiranja nastavnih sadržaja te u procesu praćenja razvoja govora djece kod koje smo uočili određene razvojne govorne greške ili patološke govorne poremećaje.

Literatura

- Bežan, A. (2002): *Metodički pristup početnom čitanju i pisanju na hrvatskom jeziku*, Profil, Zagreb
- Furlan, I. (1968): *Početak osnovnog školovanja*, Školska knjiga, Zagreb
- Gramuš, O. (1975): *Neki metodološki problemi proučavanja dečijeg govora*, Institut za pedagoška istraživanja, Zbornik 8, Beograd
- Matić, R. (1986): *Metodika razvoja govora dece do polaska u školu*, Beograd
- Milatović, V.; Ivković, A. (1990): *Metodički priručnik uz Bukvar i nastavne listove*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Vučković, M. (1998): *Metodika nastave srpskohrvatskog jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Matić, R. (1986): *Metodika razvoja govora dece do polaska u školu*, Beograd
- Vajnaht, E.(1971): *Naš put*, Priručnik za nastavu hrvatskosrpskog jezika u prvom razredu osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb
- Vajnaht, B. (1997): *Dobro jutro, priručnik za nastavu hrvatskog ili srpskog jezika u prvom razredu osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb.

Recenzent: dr. sc. Muhidin Džanko, UNSA, BiH

Lektor: dr. sc. Hazema Ništović